Arap Aleviliği ve Toplumsal Cinsiyetin Sembolik İnşası

Doktorant (Doktora Adayı) Dicle Paşa
diclepasa93@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:
2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:
24.11.2026

Önerilen Atıf: Paşa, Dicle (2025). Arap Aleviliği ve Toplumsal Cinsiyetin Sembolik İnşası. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.rr7vq (Erişim Tarihi: 24.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Bu madde, Arap Aleviliği (Nusayrilik) inanç sistemi içerisinde toplumsal cinsiyet rejimini şekillendiren dinsel yapı, semboller ve ritüel pratikler üzerine odaklanmaktadır. Manevi amcalık ilişkisi, tilmizlik kurumu, Kitab-ül Mecmu'daki mitolojik anlatılar, Nakhfi ritüeli ve cevizin sembolik anlamı gibi unsurlar aracılığıyla, erkekliğin dinsel ve kültürel düzeyde nasıl kurulduğu ve kadınların bu yapının dışında nasıl konumlandırıldığı analiz edilmektedir. Kadının "nefsin kaynağı" olarak tanımlandığı Reyhan duası gibi metinler, patriyarkanın dinsel meşruiyetini göstermektedir. Madde, Arap Aleviliği örneğinden hareketle, inanç sistemleri ve toplumsal cinsiyet rejimleri arasındaki kesişimlere eleştirel bir bakış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amcalık Geleneği, Arap Aleviliği, Arap Alevilik, Fellah, Kitab-ül Mecmu, Nakhfi, Nusayri, Nusayri Alevilik, Nusayrilik, Sır, Tilmizlik

Tanım-lar

Arap Alevilik (Nusayrilik), etno-dinsel bir inanç, toplumsal kimlik ya da kültür olarak tanımlanabilir. Orta Doğu'nun Irak, Suriye, Lübnan, Türkiye gibi çeşitli bölgelerinde yaşayan bu topluluk Arap Aleviler, Nusayriler, Nusayri-Aleviler, Fellahlar gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bu adlandırmalar, baskın söylemlerin asimilasyon aracı, aşağılama biçimleri şeklinde de kullanılabilmektedir. Baskıcı ve yok sayan söylemlere, uygulamalara rağmen, Arap

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

Aleviler söz konusu adlandırmaları zaman zaman tercih edebilmiştir. Bundaki amaçları ise Arap Alevi-karşıtı söylemleri ters yüz edebilmektir.

Türkiye'de özellikle Antakya, Adana ve Mersin illerinde yaşayan Arap Aleviler, geçimini çoğunlukla tarımla sağladıkları için, kendilerine Arapça'da çiftçi anlamına gelen "*fellah*" ismi de verilmiştir. Bununla beraber, Arap Aleviler'in "Nusayri" olarak anılmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunun ilk sebebi, Arap Alevilik'in takipçisi olduğu 11. İmam Hasan el-Askeri öğretisinin en önemli öğrencilerinden biri olan Muhammed Ibn-Nusayr tarafından sürdürülmesi, öğretiye büyük katkılar sunulmasıdır (Doğruel 2010, 35; Uluçay 2010, 77-78). Yanı sıra, asimilasyonlara, baskılara, katliamlara maruz kalan Arap Aleviler'in Nusayra Dağları'na çekilmesi de bu isimlendirmeye bir sebep olarak değerlendirilmektedir. *Ensar*, *Nasrani* gibi kelimelerin "yardım", "Hristiyan" gibi anlamları da vardır ve bu anlamlar genellikle Arap Alevilik anlatılarında farklı etkilerle ve Gnostik Hristiyanlığın etkisiyle de ele alınmaktadır (Işık 2013, 32).

Öğretiler & Bazı Ritüeller

Arap Alevilik, "amcalık geleneği" yol öğretisiyle sürdürülen patriyarkal, erkek kardeşliğe de tekabül eden "sır geleneğinin" sürdürülmesidir. Bu yol öğretisi, Arap Alevi erkeklere üç dini bayram (adak) eşliğinde ve toplumun dini önderleri olarak kabul gören şeyhler liderliğinde inancın öğretilmesi aşamalarını kapsamaktadır. Bu, erkek çocuğun ergenlik sürecinde, toplumdan ailesi tarafından dini öğretecek bir manevi amcanın seçilmesi (*seyyid*), bununla beraber bir şahitlik eden "yardımcı" ya da "yedek" roldeki amcanın seçilmesi (*dekhıl*) ve öğrenci (*tilmiz*) konumundaki çocuğun, üçüncü dini bayramdan sonra cemaat eşliğinde, seçilen amcanın evine gönderilerek dini öğrenmesi süreçlerini kapsamaktadır. Dini öğreti, Arap Alevilerin *Kuran* ile beraber kutsal olarak kabul ettikleri *Kitab-ul Mecmu*'dan (Türk 2013, 100-117) surelerin, el yazısıyla, öğretilen çocuk tarafından kendi defterine geçirilmesi ve ezberlenmesi,

çocuğun bu surelerle cemaate-namaza dâhil olabilecek seviyeye gelmesi süreçlerini kapsamaktadır. Amcasının yanına *tilmiz* olarak giden çocuk, amcanın manevi oğlu sayılmaktadır; amcanın kız çocuklarıyla *tilmiz* arasında nikâh katı biçimde yasaklanmaktadır.

Bu sır öğretisine, toplumdaki kadınlar dâhil edilmemektedir. Öğreti içinde kadınların rolleri, Arap Alevi toplumundan biriyle evlenmek, öğretiyi sürdürecek erkek çocuklar doğurmak ve yetiştirmek, erkek çocukları kendi öğreti süreçlerine hazırlamak, dini bayramlarda toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümlerini gerçekleştirerek, erkekler tarafından namaz kılınacak yerlerin temizliğini sağlamak, bayram yemeğini yapmak (temel yemek sayılan *Hrise* hariç) gibi patriyarkal uygulamalarla şekillenmektedir (Paşa 2019, 2023, 2024). Kadınların "sır geleneğini" öğrenmesi ve erkekler tarafından cemaat olarak kılınan namaza dâhil olması yasaktır.

Bununla beraber kadınların erkeklerin surelerini yazdığı deftere, *Kitab-ul Mecmu*'ya, erkek cemaatin namaz sırasında içerek paylaştığı, erkek kardeşliğin başka bir sembolleştirmesi olan *Nakhfi* adı verilen üzüm suyuna dokunması yasaktır. Erkek egemen bir inanç olarak inşa edilen Arap Alevilik, bunu pek çok ritüelle, sembolleştirmeyle yeniden üretebilmektedir. Örneğin, namaz sırasında sembolik bir arındırma için edilen Reyhan duası (r*aiha* ile ruhların saflaşması ve ortamın temizlenmesi), bunun için meyve vermeyen erkek reyhan bitkisinin tercih edilmesi ve "kadının kokusunun dahi ortama sokulmaması" gibi durumlar söz konusudur (Özbek 2006, 36-64). Bunlarla beraber, batıni ve zahiri anlamlarla sembolleşen *cövz el tıyb* olarak adlandırılan cevizin dış yüzeyinin kadınla bağdaştırılması, kadınların "yüzeysel" olarak görülmesi (Özbek, 2006); derin bir anlama tekabül eden ceviz içinin ise erkekle özdeşleştirilmesi söz konusudur. Bilginin taşıyıcılığı, yetkinliği ve derinliği eril bir hiyerarşi barındırmakta ve bu hiyerarşi doğrultusunda sürdürülmektedir. Arap Aleviler için dişi hayvan eti yemek yasaktır ve günahtır.

Sosyal Yaşam

Arap Alevilik, ibadet biçimleri anlamında cinsiyetçi olsa da, toplumsal katılım daha modern bir yaşam tarzıyla gerçekleşmektedir. Arap Alevilik'ta toplumsal katılım, giyim kuşam, iş bölümüne katılım kadınlı erkekli gerçekleşmektedir. Cenaze törenlerine, düğünlere, davetlere, iş hayatına vb katılım bunlara örnek olarak gösterilebilir. Yine de evde bakım emeğinin sürdürülmesi, yaşlı-engelli-çocuk bakımı gibi görevler cinsiyetçi seyrini devam ettirmektedir. Aynı seyir, miras-mülkiyet-dini bayramları sürdürme aşamalarında da söz konusudur. Giyim kuşam rahat ve moderndir.

Kutsal Mekanlar

Arap Aleviler için kutsal kabul edilen mekânlar, "ziyaret" adı verilen beyaz kubbeli türbelerdir. Bu türbeler Ğadir Humm gibi Arap Aleviler için çok özel günlerde, sıradan bir vakitte, adak zamanlarında, düğün ya da cenazelerde, buna benzer günlerde ibadet için ziyaret edilebilmektedir. Ziyaret içinde dua edilmektedir, *Bakhkhur* adı verilen tütsüler yakılmaktadır. Ziyaretin tavaf edilmesi, ziyaret içindeki "yeşil bez"den alınıp kişilere, evdeki eşyaya, arabaya, ağaçlara bu bezden bağlanması gibi ritüeller uygulanmaktadır. Bu ritüellerin kişileri kötülüklerden ve nazardan koruyacağına inanılmaktadır. Bunlara beraber, *bakhkhur*un eve getirilip yakılması ve evin kötü ruhlardan arındırılması da söz konusudur. Yeni alınan bir eşya, ev, araba için alınan *bakhkhur* ve yeşil bezler "koruyucu" bir anlama ve tarihsel hafızaya işaret etmektedir.

Katliamlar & Soykırımlar

Arap Aleviler, Türkiye Modernleşmesi sürecinde de Osmanlı Dönemi'nde pek çok "tarihsel-siyasi ve toplumsal" yıkımla yüzleşmek zorunda kalmışlardır (Mertcan 2013). Arap Aleviler kendilerine yönlendirilen baskıcı ve asimile edici süreçlerle mücadele etmektedir. Bunun Orta Doğu bağlamında en yakın örneği, Türkiye'de Arap Alevilerin en

çok yaşadığı bölgenin sınır komşusu olan Suriye'de karşımıza çıkmaktadır. 2025 yılı, özellikle HTŞ gibi cihatçı grupların bölgede yaşayan Arap Alevileri ve diğer azınlıkları tehdit etmesi ve soykırıma uğratması örneklerini göstermiştir. Türkiye'de Dersim, Maraş, Sivas-Madımak gibi Alevi katliamlarına benzer katliamlarla, binlerce Arap Alevi öldürülmüş, yerinden edilmiş, tecavüze uğramış ya da kaçırılmıştır. Bu tehdit, küresel anlamda yeterince destek alamamış, Türkiye'de yaşayan Arap Alevileri de olumsuz anlamda etkilemiştir ve varlığını da sürdürmeye devam etmektedir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Doğruel, Funda. 2013. *İnsaniyetleri Benzer: Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Işık, Caner. 2012. "Halk İnançlarında Kalıp Değiştirme – Ruh Göçü". *Acta Turcica: Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 4, 46-61.

Mertcan, Hakan. 2013. *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler*. Adana: Karahan Kitabevi.

Özbek, Tarık. 2006. *Nusayri Etnik Kimliğinin Simgesel Oluşumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Paşa, Dicle. 2019. *Arap Alevi Kadınlar Üzerinde Dinin Etkisi ve Ataerkilliğin Yeniden İnşası*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. [Çevrimiçi]Erişim adresi: http://openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/8685

Paşa, Dicle. 2023. "Arap Aleviliğin Ataerkil Etno-dinsel Bir Kimlik Pratiği Olarak Kadınların Deneyimlerine Yansımaları". *Alevilerin Dönüşümü: İnanç, Ritüel ve Topluluk(lar) Üzerine Saha Araştırmaları*, der. Volkan Ertit içinde, ss. 289-319. Adana: Karahan Kitabevi.

Paşa, Dicle. 2024. “Arap Alevilerinde Dinin Rolü ve Ataerkilleşme”. *Aleviler: Din, Beden, Cinsiyet; Neşeden Kedere*, der. Ayhan Yalçınkaya ve Çilem Küçükkeleş içinde, ss. 101-117. Ankara: Dipnot Yayınevi.

Türk, Hüseyin. 2013. *Nusayrilik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*. İstanbul: Kaktüs Yayınları.

Uluçay, Ömer. 2010. *Arap Aleviliği – Nusayrilik* (2. baskı). Adana: Gözde Yayıncılık.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi’nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir